تحلیلی از علل افزایش سنوات تحصیل دانشجویان در ایران

(موردمطالعه: دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه فردوسی مشهد)[1]

ملیحه تابعی[2]
رحمان سلیمان پور*[3]
غلامرضا غفاری[4]
هوشنگ نایبی[5]

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۷/۲۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۱/۲۸

چکیده

هدف: آموزش عالی همواره چالش‌هایی پیش رو دارد. یکی از مهم‌ترین این چالش‌ها افزایش سنوات تحصیلی دانشجویان تحصیلات تکمیلی است. هدف از انجام این تحقیق، بررسی علمی جوانب مسئله افزایش سنوات تحصیلی دانشجویان است.

روش: این تحقیق که در سطح دانشگاه فردوسی مشهد به‌عنوان جامعه هدف انجام شده، از مطالعه و تحلیل سیستمی اظهارات دانشجویان تحصیلات تکمیلی (۱۵ نفر)، اساتید دانشگاه (۱۰ نفر) و مسئولین ذی‌ربط دانشگاه (۲ نفر) داده‌های تحقیق گردآوری شد. روش تحقیق تحلیل مضمون است. برای گردآوری داده‌ها از تکنیک مصاحبه نیمه ساخت‌یافته استفاده شد.

یافته‌ها: یافته‌های تحقیق در ابعاد آموزشی-پژوهشی و ساختاری به تفکیک دانشکده‌های علوم پایه، علوم انسانی و مهندسی تدوین گردید. یافته‌های به دست آمده نشان می‌دهند سنواتی شدن دانشجویان در حوزه مسائل آموزشی-پژوهشی به سبب مشکلات پیرامون پایان نامه، واحدهای آموزشی، تدوین مقاله و ارتباط استاد- دانشجو رخ می‌دهد؛ همچنین در بعد ساختاری عواملی همچون قوانین نظارتی دانشگاه، تخصص اساتید، امکانات پژوهشی و آزمایشگاهی، مباحث مالی پروژه‌ها و پروژه‌های بین‌رشته‌ای زمینه‌ساز تأخیر در زمان تحصیل می‌شود.

نتیجه‌گیری: افزایش سنوات تحصیلی ناشی از عوامل مختلف در سطوح خرد و کلان است و پیامدهای آن به همین تناسب متغیر است. در همین رابطه عوامل ساختاری از دیدگاه اساتید و دانشجویان بسیار مهم تلقی شده و متولیان دانشگاه را بر آن می‌دارد تا تمرکز بیشتر بر این مسئله داشته باشند. برای این منظور راهکارهایی از جمله تشکیل کارگروه مشورتی اساتید و دانشجویان، تعامل بیشتر دانشکده‌ها با مرکز

[1] مقاله بر گرفته از طرح پژوهشی انجام شده در گروه مطالعات و برنامه‌ریزی فرهنگی-اجتماعی، وابسته به معاونت فرهنگی- اجتماعی و دانشجویی دانشگاه فردوسی مشهد است.

۲ دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه. گروه علوم اجتماعی دانشکده ادبیات و علوم انسانی. دانشگاه فردوسی. مشهد. ایران. mt.tabei@gmail.com

۳ دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی مسائل اجتماعی ایران. گروه جامعه‌شناسی دانشکده علوم اجتماعی. دانشگاه تهران. تهران. ایران (نویسنده مسئول) soleymanpour.m@ut.ac.ir

٤ دانشیار جامعه‌شناسی. گروه جامعه شناسی دانشکده علوم اجتماعی. دانشگاه تهران. تهران. ایران. ghaffary@ut.ac.ir

۵ استاد جامعه‌شناسی. گروه جامعه شناسی دانشکده علوم اجتماعی. دانشگاه تهران. تهران. ایران. hnayebi@ut.ac.ir

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-13]

مشاوره، تخصیص اعتبار مالی طرح در ابتدای کار و... ارائه‌شده است که مدیران می‌توانند در تصمیم‌گیری‌ها و اجرای برنامه‌های خود موردتوجه قرار دهند.

کلیدواژه‌ها: تحلیل سیستمی، چالش دانشجویی، سنوات تحصیلی، فرسودگی تحصیلی

طرح مسئله

نظام آموزش عالی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین و اصلی‌ترین نهاد توسعه علمی شناخته می‌شود. این نظام به‌واسطه کار ویژه‌هایی چون: آموزش نیروی انسانی، تولید دانش و مهارت در فرایند توسعه علمی کشور ایفای نقش می‌کند. نظام آموزش عالی یک نظام پویا و هدفمند است که کارکرد اصلی آن تربیت نیروی انسانی متخصص و کارآمد، رشد و ارتقای سطح دانش در جامعه، گسترش فعالیت‌های تحقیقاتی و... است. تحقق این موارد نیازمند فعالیت‌های علمی و پژوهشی دوچندان است. بدین ترتیب نقش آموزش عالی در توسعه اقتصادی و اجتماعی تعیین‌کننده است. هر کارکرد آموزش عالی در جهت پیشبرد هرچه بهتر اهداف نظام آموزش عالی صورت می‌گیرد. بسیاری از کارکردهای این نهاد را می‌توان کارکردهای آشکار محسوب کرد که با قصد قبلی صورت می‌گیرد (ریتزر[1]، ۱۳۸۹: ۱۴۷). کارکرد آشکار دانشگاه را می‌توان آموزش و تربیت نیروی کار مستعد دانست. مضاف بر کارکردهای آشکار، می‌توان کارکردهای پنهانی را نیز برای دانشگاه متصور شد. یکی از کارکردهای پنهان دانشگاه تبدیل شدن دانشگاه به مأمنی برای برخی دانشجویان دانست که به دلایل مختلف دوران تحصیلشان از دوره تحصیلی مجاز فراتر رفته و نیاز به حضور و ماندن بیشتر در محیط دانشگاه را طلب می‌کنند. ازاین‌رو در چنین موقعیتی دانشجو می‌تواند از خدماتی که دانشگاه ارائه می‌دهد با قیمتی مطلوب برای مدت زمانی استفاده کند و همراه آن به فعالیت اقتصادی نیز بپردازد. بی‌گمان اثرگذاری در فرایند توسعه ملی منوط به کیفیت تولیدات و برون دادهای نظام آموزشی است، واقعیتی که از مهم‌ترین دغدغه‌های این نظام است (آیت‌اللهی، پور رضاییان و هوشیار،۱۳۹۱) و این مهم با کاهش مشکلات و چالش‌های درونی آن محقق می‌شود. به این سبب، آموزش عالی می‌بایست در ابتدا قادر به رفع چالش‌های درون‌سازمانی خود باشد (صفری، اقدسی و نیکخش،۱۳۹۸). یکی از مسائلی که دانشجویان، به‌ویژه دانشجویان تحصیلات تکمیلی با آن مواجه می‌شوند، افزایش سنوات تحصیلی است. با توجه به اینکه بخش قابل توجهی از دوران تحصیل این دانشجویان، معطوف به امور پژوهشی است این مسئله با فرایند تحصیل که در نگاه نخست متضمن سویه‌های آموزشی و پژوهشی است، ارتباط پیدا می‌کند. البته با نگاهی فراگیرتر سویه‌های دیگری چون مدیریت در مراکز آموزشی، نظام تعاملات درون و بین گروه‌های آموزشی، امکانات و توانمندی‌های گروه‌های آموزشی و حتی مسائل خارج از حیطه دانشگاه که به آن‌ها اشاره خواهد شد مرتبط با مسئله افزایش سنوات تحصیلی می‌شوند؛ بنابراین نوع تصمیم و کنشگری تحصیلی دانشجویان در باب مواجه با دوره تحصیلی خود از عوامل عدیده‌ای تأثیر می‌پذیرد. به همین جهت دانشجو مزایا و هزینه‌های تحصیل در دانشگاه را مورد کندوکاو قرار داده و مبتنی بر آن تصمیم به ادامه تحصیل، ترک تحصیل، طولانی کردن و یا به تعویق انداختن دوره تحصیلی خود می‌گیرند (اینا[2]، بایچی[3]، کاسالون[4] و پاستور[5]، ۲۰۱۸). چالش‌های آموزشی و پژوهشی همچون انتخاب استاد راهنما، تصویب پروپوزال، ارتباط مؤثر با استاد راهنما، کمبود امکانات آزمایشگاهی، مشکلات تهیه

[1] George Ritzer
[2] Carmen Aina
[3] Eliana Baici
[4] Giorgia Casalone
[5] Francesco Pastore

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-13]

مواد آزمایشی، مناسب نبودن مبلغ تسهیلات پژوهشی، دغدغه شغلی دانشجو و کسب درآمد و...، سهم بسزایی در افزایش سنوات تحصیلی و فارغ‌التحصیلی دیرهنگام، می‌گردد. طولانی شدن دوران تحصیل پیامدهای متعددی را در سطوح مختلف فردی و اجتماعی و خرد و کلان دارد واحدی، هاشمی و شفیعی (۱۳۹۳). یکی از علل آن را تداخل کار و تحصیل و عدم فرصت کافی برای رسیدگی به فعالیت‌های آموزشی و پژوهشی می‌دانند که ممکن است رخوت و فرسودگی تحصیلی و متعاقباً کاهش تعهد تحصیلی را به دنبال داشته باشد. هدف این مقاله آن است تا با شناسایی مسئله از منظر دانشجویان، اساتید و مسئولین ستادی دانشگاه، عوامل مؤثر بر آن را شناسایی نماید. با توجه به مسئله فوق، این سؤالات مطرح است که چه عواملی اعم از آموزشی- پژوهشی و ساختاری در افزایش سنوات تحصیلی دانشجویان تحصیلات تکمیلی مؤثر است؟ پیامدهای این عوامل کدام‌اند؟

ادبیات نظری و پیشینه پژوهش

افزایش سنوات تحصیلی به‌عنوان واقعیتی که دانشجویان در دوره تحصیل خود در مراکز آموزش عالی تجربه می‌کنند را می‌توان در دو ساحت امر خودخواسته و امر ناخواسته موردتوجه قرار داد. در ساحت اول دانشجو به‌صورت ارادی و بنا به برنامه‌ای که برای زندگی تحصیلی خود در طرحواره ذهنی و برنامه کاری خود دارد از حداکثر زمان ممکن برای حضور در دوره تحصیلی خود استفاده می‌کند. چنانکه دانشجویانی نیز عکس این وضعیت را در طرحواره ذهنی و برنامه کاری خود اختیار کرده‌اند و در کمترین زمان ممکن دوره تحصیلی خود را به اتمام می‌رسانند. به گمان چنین طرح ذهنی و کنشگری را می‌توان در چارچوب نظریه‌های انتخاب منطقی کنش و تحلیل‌های هزینه و فایده توضیح داد. چنانکه کلمن[1] در نظریه تبادلی‌اش مطرح می‌کند که کنشگران در منابع و وقایع خود به دنبال منافع هستند و بر برخی از آن‌ها تسلط دارند. بدین ترتیب افراد بیشتر به دنبال نفع فردی هستند و برای به حداکثر رسانیدن آن، تسلط بر این منابع و وقایع را با یکدیگر مبادله می‌کنند (کلمن، ۱۹۹۰: ۲۹). کمترین خمیرمایه هر نظام اجتماعی کنش، دو کنشگری هستند که هریک بر روی منابع مطلوب طرف دیگر تسلط دارند. همین منافع موجود در منابع تحت کنترل طرف دیگر است که این دو نفر را به‌عنوان کنشگران هدفمند به کنش‌هایی سوق می‌دهد که هر دو طرف را در برمی‌گیرد و یک نظام کنش را به وجود می‌آورد. این ساختار نظام کنش و نیز این واقعیت که کنشگران هدفمند هستند و هر یک درپی تحقق حداکثری منافعشان هستند، کنش‌های افراد را نظام‌مند می‌سازد (همان).

در ارتباط با مبحث افزایش سنوات تحصیلی، مطابق با بحث هزینه و فایده دانشجو از یک سو و دانشگاه را از سوی دیگر می‌توان کنشگران عرصه علم در نظر گرفت. مطابق با این نظریه در طی فرایند تحصیل دانشگاه به‌عنوان نهاد فرادست دانشجو به دنبال حفظ منافع خود و حتی افزایش آن هستند. دانشگاه نیز در صدد است تا دانشجو در مدت زمان معین و یا حتی مدت زمان کوتاه‌تر فرایند تحصیل خود را به اتمام برساند تا هزینه‌هایی که برای حضور دانشجو به دانشگاه متحمل می‌شود کاهش یابد. از سویی حضور دانشجو بیش از سنوات در دانشگاه می‌تواند برای دانشگاه و یا برخی اساتید منافعی را در پی داشته باشد. استاد می‌تواند از بنیه علمی دانشجو برای پیشبرد اهداف علمی و یا نگارش مقاله و... استفاده کند. بدین ترتیب طرفین کنش در باب افزایش سنوات تحصیلی میزان هزینه و فایده را در جهت منافع خود به‌دقت می‌سنجند. در این مقاله بیشتر تأکید بر افزایش سنوات تحصیلی به مثابه امر ناخواسته است. واقعیتی که بیشتر ریشه در زمینه‌ها و عواملی دارد که فراتر از نظام تصمیم‌گیری شخص دانشجو قرار می‌گیرند و او را وارد فرایندی می‌کند که نه تنها خوشایند او نیست بلکه او را مواجه با اختلال در زندگی تحصیلی می‌کند و در مواردی او را به تجدید نظر و حتی به ترک زندگی تحصیلی می‌کشاند. زمینه‌ها و عوامل مؤثر در این

[1] James Samuel Coleman

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-13]

وضعیت می‌توانند متعدد و متنوع باشند بنابراین در این نوشته عوامل محدود به چارچوب معینی نشده‌اند و تلاش شده با نگاهی اکتشافی، آن‌ها در زبان و کلام دانشجویان شناسایی و مورد توصیف و تحلیل قرار گیرند. در عین حال در باب موضوع به‌صورت غیرمستقیم و مستقیم کارهای پژوهشی نیز انجام‌شده که به آن‌ها اشاره می‌شود.

سوابق تجربی مسئله

واحدی، هاشمی و شفیعی (۱۳۹۳) مطالعه‌ای با عنوان "تأثیر سنوات تحصیلی، روان‌رنجوری و راهبردهای یادگیری خود نظم‌دهی بر فرسودگی تحصیلی" انجام داده‌اند. آن‌ها در پژوهش خود که به شیوه توصیفی و با رویکرد کمی، نمونه ۲۹۰ نفری را مورد آزمون قرار دادند، دریافتند که سنواتی شدن دانشجویان عمدتاً ناشی از مشکلات مربوط به ساختار سازمانی و اداری است. از طرفی فرسودگی ناشی از همپوشانی کار و تحصیل، ارزشیابی‌های پی‌درپی، نداشتن فرصت کافی برای خودتنظیمی، داخل شدن به رقابت در دیگر حوزه‌های زندگی و افزایش هزینه‌های زندگی است. همچنین فرسودگی تحصیلی برای دانشجویان پیامدهایی از قبیل افسردگی، اضطراب، کاهش تعهد شغلی را نیز درپی دارد.

صالحی، کارشکی و آهنچیان (۱۳۹٤) در تحقیقی با عنوان "اعتباریابی مقدماتی مقیاس انگیزش پژوهشی در دانشجویان تحصیلات تکمیلی" به مطالعه بر روی ۲۸۰ دانشجوی دانشگاه علوم پزشکی و دانشگاه فردوسی مشهد (سال تحصیلی ۹۰-۹۱) با روش پژوهش توصیفی و با کمک تحلیل عاملی پرداختند. نتایج تحقیق آنان نشان داد که انگیزش عنصری مهم در پیشبرد فعالیت‌های زندگی فرد است. از طرفی با ایجاد و افزایش انگیزه، فعالیت‌های پژوهشی گسترش می‌یابد. همچنین آنان مدعی‌اند که انگیزش منجر به منظم عمل کردن در فرایند یادگیری پژوهش می‌شود.

توحیدی، سروش و حسینی (۱۳۹٤) مطالعه خود را با موضوع بررسی وضعیت اشتغال پذیری جوانان ایران و با رویکرد تلفیقی کمی- کیفی، روش پیمایش و گروه متمرکز انجام دادند. آنان در این مطالعه دریافتند که میان نظام آموزشی و بازار کار توازن وجود ندارد و از طرفی فقدان سرمایه مالی کافی مانع ادامه تحصیل و موجب کاهش اشتغال پذیری جوانان می شود. همچنین نتایج کار آنان نشان داد عدم تدوین مطلوب و مؤثر برنامه‌های درسی منجر به یادگیری زائد می‌گردد و تداوم یادگیری‌های زائد نیز موجب کاهش انگیزه و رضایت فراگیران، کاهش یادگیری و آموزش اثربخش می‌گردد؛ اما در عین حال تدوین اثربخش برنامه درسی در کاهش نرخ بیکاری دانش‌آموختگان اثرگذار است.

اینا و کاسالون (۲۰۱۱) نیز در یک مطالعه مشابه با عنوان " آیا زمان تا مدرک تحصیلی اهمیت دارد؟ تاثیر تاخیر در فارغ‌التحصیلی بر اشتغال و دستمزد"، به بررسی پیامدهای فارغ‌التحصیلی دیرهنگام در دانشگاه‌های ایتالیا پرداختند. آنان در این مطالعه بر روی اشغال فارغ‌التحصیلان دانشگاه‌های ایتالیایی و ورود به بازار کار متمرکز شدند. متناسب با مطالعه تجربی آنان، با وجود سیاست های دولتی از جمله سیستم ۲+۳ در سال ۲۰۰۱ برای فارغ‌التحصیلی به‌موقع، حدود ٦۰ درصد از دانشجویان دانشگاه‌های ایتالیا دیرتر از موعد مقرر فارغ‌التحصیل می‌شوند. به اعتقاد آنان تحصیل بیش از مدت زمان مقرر می‌تواند ناشی از عدم توانایی در انجام تعهدات دانشگاه در زمان قانونی یا لزوم کار پاره وقت برای تامین مالی تحصیل باشد. همچنین زمانی که شرایط بازار کار نامناسب است و چشم‌انداز شغلی بد است، افزایش سنوات تحصیلی نتیجه یک تصمیم منطقی است. هر چند به اعتقاد آنان محاسبه سود حاصل از تاخیر تحصیلی و زیان حاصل از ورود دیرهنگام به بازار کار، ضروری است. در همین رابطه آنان دریافتند به تعویق انداختن فارغ‌التحصیلی تأثیر کمی بر احتمال به دست آوردن شغل دارد، چراکه داشتن یک تجربه شغلی در طول دانشگاه، شانس فارغ‌التحصیلان را برای ورود موفقیت‌آمیز به بازار کار، بسیار افزایش می‌دهد. با این وجود، برآوردهای کلی آنان نشان داد که تنها یک تاخیر طولانی (بیش از دو سال) به‌عنوان سیگنال منفی توسط بازار کار تلقی می‌شود و فارغ‌التحصیلی کمتر از دو سال از مدت سنوات، عادی در نظر گرفته شده می‌شود.

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-13]

رضاییان، توکل و نوه ابراهیم (۱۳۹۵) در تحقیق توصیفی و کاربردی با روش پیمایشی، به "تحلیل چالش‌های پیشروی دانشگاه‌ها و موسسات آموزش عالی غیرانتفاعی" پرداختند. جامعه آماری این تحقیق مسئولان این مؤسسه‌ها در سراسر کشور بوده که ۲۰۱ نفر از آنان به‌عنوان نمونه انتخاب شده‌اند. محققان این پژوهش مطرح کردند که در دنیای امروز در عرصه آموزش و پژوهش، دانشگاه یکی از محورهای اصلی قدرت است و با توجه به اینکه برای دستیابی به توسعه پایدار نیاز به نیروی انسانی متخصص و کارآمد وجود دارد، جامعه نیازمند تغییر در نگرش خود نسبت به دانشگاه‌ها است. نتایج تحقیق گویای آن است دانشگاه‌ها با چالش‌های مختلفی مواجه هستند که در این میان مشکلات مربوط به ساختار سازمانی و اداری از بالاترین درجه اهمیت برخوردار است.

کریمی[1]، مانتوفل[2] و پیترسون[3] (۲۰۱۵) در تحقیقی که به بررسی تاخیر تحصیلی دانشجویان دو دانشگاه دولتی تگزاس آمریکا پرداختند، در پی پاسخ به این سوال بودند که "چه چیزی فارغ‌التحصیلی دانشجو را به تاخیر می‌اندازد". آنان بر اساس نظرسنجی یک مطالعه دریافتند که عدم موفقیت یا انصراف از یک دوره، مهم‌ترین موضوع به تاخیر افتادن فارغ‌التحصیلی است. همچنین دانشجویانی که در سال اول ورود به کالج تغییر رشته می‌دهند، از دست دادن امتیاز در هنگام انتقال به‌عنوان دلایل اصلی تاخیر در فارغ‌التحصیلی شناخته شده است. آنان معتقدند اگر دو سال اول یک برنامه مهندسی تا حد امکان عمومی باشد، این کار به دانشجویان انعطاف‌پذیری در انتقال واحدها در برنامه‌های مهندسی را می-دهد. از طرفی به علت اشتغال به کار دانشجویان در ترم‌های معمول بهار و پاییز، ارائه ضعیف ترم تابستانی که جبران کننده ترم‌های اصلی نباشد، تاخیر در فارغ‌التحصیلی را رقم میزند. علاوه بر این به اعتقاد آنان ارائه واحدهای درسی سنگین از قبیل "حساب دیفرانسیل و انتگرال" در ترم‌های نخست، علت دیگر تاخیر فارغ‌التحصیلی است. آنان همچنین به عادات ضعیف مطالعه و مهارت‌های مدیریت زمان نیز اشاره می-کنند که در اظهار نظرات دانشجویان به‌عنوان عامل اثر گذار بر طولانی شدن دوران تحصیل مطرح شده است.

اینا، بایچی، کاسالون و پاستور (۲۰۱۸) در تحقیق با رویکرد کمی پیمایشی- نظرسنجی به موضوع "انگاره اقتصادی ترک تحصیل و تأخیر در فارغ‌التحصیلی" پرداختند. بر اساس نتایج این تحقیق دانشجویان در جریان سنواتی شدن به مزایا و هزینه‌های دانشگاه توجه دارند و بر این مبنا تصمیم به افزایش سال‌های تحصیل یا ترک تحصیل می‌گیرند.

موسوی و طاهریان (۱۳۹۸) در پژوهشی توصیفی و مقایسه‌ای با موضوع "مقایسه دلبستگی به مکان، استرس زندگی دانشجویی و انگیزش تحصیلی در دانشجویان بومی و غیربومی دانشگاه‌های دولتی شهر تهران"، با نمونه ۱۹۵ نفری مطرح می‌کنند که ورود دانشجویان به دانشگاه و سکونت در خوابگاه، با ترک محل زندگی برای اولین مرتبه، مسائلی را به همراه دارد. آنان دریافتند که علل افت تحصیلی و کاهش انگیزه تحصیلی دانشجویان عبارتند از: جدایی از خانواده، دلتنگی، کاهش منابع حمایتی، عدم آشنایی با افراد و ناسازگاری و کافی نبودن امکانات در محل جدید. همچنین نتایج کار آنان نشان داد عدم برقراری ارتباط با محیط جدید پیامدهایی از قبیل سردرگمی، استرس و ناسازگاری و تنزل سلامت روانی را به دنبال دارد. در مقابل دلبستگی به مکان دارای پیامد آموزشی مثبت است.

صفری، اقدسی و نیک بخش (۱۳۹۸) مطالعه‌ای اسنادی- پیمایشی با استفاده از پرسشنامه، تحت عنوان "شناسایی چالش‌ها و عوامل مؤثر در افزایش تأخیر سنوات تحصیلی و ارائه رویکردهای بهبود آن‌ها " انجام دادند. جامعه آماری دانشجویان ورودی ۹۶ دانشگاه تربیت مدرس و ماقبل آن بوده‌اند. بر اساس مطالعه آنان عوامل افزایش سنوات تحصیلی عبارت بودند از: عدم تسلط استاد راهنما بر موضوع، عدم پیگیری کارها و فعالیت‌های دانشجو توسط استاد، زمان بر بودن چاپ مقاله و فرایند داوری، مشکلات شخصی دانشجو و اشتغال برای امرار معاش، زمینه اقتصادی خانواده، بی‌انگیزگی دانشجو، عدم تخصص استاد راهنما در حیطه موضوع، انتخاب اجباری استاد و تصویب اجباری موضوع، تغییر موضوع پروپوزال، تغییر استاد راهنما، طولانی شدن روند انجام پژوهش، عدم وجود امکانات لازم در دانشگاه.

[1] Amir Karimi
[2] Randall D. Manteufel
[3] Lynn L. Peterson

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-13]

چارچوب مفهومی مسئله

زندگی تحصیلی برهه مهمی از چرخه زندگی کسانی که وارد دوره تحصیلات دانشگاهی می‌شوند را تشکیل می‌دهد. این دوره عموماً، از این حیث که در دوره مجاز سنوات تحصیلی[1] سپری می‌شود، به‌صورت بهنجار تلقی می‌شود. لیکن بخشی از دانشجویان مواجه با مسئله تأخیر در سنوات تحصیلی می‌شوند و در فرایند تحصیل خود با چالش‌ها و مشکلاتی مواجه می‌شوند. مشکلاتی که هم برای دانشجو و هم برای دانشگاه عواقبی در پی دارد. این چالش‌ها ممکن است از طرف دانشجویان، اساتید و دانشگاه باشد. محققانی که به این موضوع پرداخته‌اند چالش‌های را در سطوح و حیطه‌های مختلف فردی- روانی و روابط اجتماعی و سازمانی در نظر گرفته و علل و پیامدهای آن را تحلیل و تفسیر می‌کنند. در همین رابطه شریفی (۱۳۸۵) به برخی از مشکلاتی اشاره می‌کند که دانشجویان طی تحصیل با آن مواجه می‌شوند. او این مشکلات را در واحدهای شخصی (عاطفی روانی و جسمانی)، خانوادگی، تحصیلی، اخلاقی و اجتماعی دسته‌بندی می‌کند. نوحی و همکارانش (۱۳۹۳) نیز چالش‌های دانشجویان را مربوط به مسائل اجتماعی و آموزشی می‌داند که در دستیابی به اهداف آموزشی و حرفه‌ای دچار مشکل و اختلال می‌شوند و در فرایند فرسودگی تحصیلی قرار می‌گیرد. فرایندی که به اعتقاد کمال پور و همکاران (۱۳۹۸) توأم با خستگی ذهنی و هیجانی است که حاصل سندرم استرس مزمن مانند سنگینی نقش، فشار و محدودیت زمانی و فقدان منابع لازم برای انجام دادن وظایف و تکالیف محوله است. امروزه مفهوم فرسودگی از حوزه شغلی فراتر رفته و به‌موقعیت‌های آموزشی نیز گسترش پیدا کرده است. فرسودگی تحصیلی، فشار مرتبط با امور تحصیلی و به طور خاص خستگی ناشی از تکالیف و کار مضاعف محیط تحصیلی تعریف می‌شود و با سه مؤلفه: خستگی تحصیلی، بی‌علاقگی تحصیلی و کارآمدی پایین تحصیلی همراه است (عزت‌پور، دلخوش، رحمانی و عزت‌پور، ۱۳۹۷)؛ به عبارت دیگر، فرسودگی تحصیلی نتیجه یک ناهمخوانی میان منابع آموزشی و انتظارات خود و دیگران برای موفقیت تحصیلی است. فراگیران درگیر مسئله، علائمی مانند بی‌اشتیاقی نسبت به مطالب درسی، احساس ناتوانی در فراگیری مطالب درسی، احساس عدم شایستگی، مشارکت نکردن در فعالیت‌های کلاسی، احساس بی‌معنایی در فعالیت‌های درسی و افت تحصیلی را گزارش می‌کنند (پورآتشی و زمانی، ۱۳۹۷). نیومن (۱۹۹۰) معتقد است فرسودگی تحصیلی در دانشجویان، بنا به دلایل مختلف، یکی از عرصه‌های مهم تحقیقاتی دانشگاه است: اول اینکه فرسودگی تحصیلی می‌تواند کلید مهم درک رفتارهای مختلف دانشجویان مانند عملکرد تحصیلی باشد و دوم اینکه فرسودگی تحصیلی رابطه دانشجویان را با دانشکده و دانشگاه- مثلاً تعهد دانشجویان را به دانشگاه و میزان مشارکت آن‌ها را در امور علمی بعد از فراغت از تحصیل- تحت تأثیر قرار می‌دهد (عزت‌پور و همکاران، ۱۳۹۷). از آنجایی که فرسودگی تحصیلی می‌تواند نقش مؤثری در پیشرفت یا عدم پیشرفت تحصیلی و حتی ترک تحصیل فراگیران ایفا نماید موضوع بسیار مهمی است که گریبانگیر سیستم آموزشی بوده و موجب هدر رفتن نیروی انسانی و صرف هزینه می‌شود. سیستمی که به‌عنوان کل دارای ابعاد و اجزای چندگانه‌ای است و مسئله برحسب عوامل مختلف سازنده این سیستم و نوع روابط نظاممندی که در بین آن‌ها وجود دارد تحلیل می‌شود. به این جهت در این نگاه تحلیلی تاکید بر شناخت نیروها و متغیرهای سازمان و پی بردن به عملکرد و جایگاه آنان در نظام، نظام به مثابه یک کل و نیز به‌عنوان بخش و خرده نظامی از یک محیط بزرگتر و نیز حرکتی رفت و برگشتی بین کل و اجزاء مورد مداقه قرار می‌گیرد.

روش پژوهش

بنا به وجه اکتشافی و شناخت مسئله از زبان و نگاه جامعه هدف، از شیوه انجام مصاحبه‌های عمیق کیفی استفاده شده است. با توجه به نوع یافته‌هایی که از مصاحبه‌ها تهیه می‌گردید و اهداف کلی تحقیق، روش مناسب، تحلیل مضمون در نظر گرفته شد. تحلیل مضمون، روشی برای شناخت، تحلیل و گزارش الگوهای موجود در داده‌های کیفی است. این روش، داده‌های پراکنده و متنوع را به داده‌هایی غنی و تفصیلی تبدیل

[1] دانشجویانی که مطابق آیین‌نامه آموزشی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، دوره تحصیل‌شان را در بازه زمانی تعیین‌شده به اتمام می‌رسانند. کسانی که از بازه زمانی تعیین شده فراتر رفته باشند و تأخیر در اتمام تحصیل زمان مجاز داشته باشند، مشمول سنوات تحصیلی می‌شوند.

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-13]

می‌کند. به اعتقاد براون[1] و کلارک[2] (۲۰۰۶) یکی از مزایای تحلیل مضمون، انعطاف‌پذیری است. تحلیل مضمون مضامین برجسته یک متن در سطوح مختلف را استخراج می‌کند. مضامین از فرایند تلخیص و کدگذاری متون مصاحبه‌ها تهیه‌شده و برای هر مضمون زیر مضمون‌هایی استخراج می‌شوند. جهت دریافت اطلاعات از مصاحبه نیمه ساختاریافته، استفاده شده است. مصاحبه‌ها پس از هر بار گردآوری، تبدیل به متن شده و سپس کدگذاری شده تا برای مصاحبه بعد اطلاعات بهتری به دست آید. این کار باعث تهیه مصاحبه‌های مفیدتر و تکمیل فرایند اشباع نظری، می‌گردد.

جامعه هدف تحقیق، دانشجویان تحصیلات تکمیلی ارشد و دکتری دانشگاه فردوسی مشهد هستند که سنوات تحصیلی داشته‌اند. حجم نمونه در فرآیند گردآوری داده با رسیدن به درجه اشباع تعیین‌شده است. برای شروع بخش گردآوری داده، ابتدا به‌منظور کسب اطلاع از قوانین و آیین‌نامه‌های آموزشی و جویا شدن از عوامل اثرگذار بر افزایش سنوات دانشجویان، مصاحبه با مدیر و معاون سلامت و رفاه دانشگاه صورت گرفت. سپس با ۱۵ دانشجوی زن و مرد کارشناسی ارشد (۹ نفر) و دکتری (۶ نفر) در سه دانشکده علوم پایه، فنی و مهندسی و علوم انسانی مصاحبه شد. در گام بعد با ۱۰ نفر از اساتید رشته‌های مختلف دانشکده‌های مذکور مصاحبه شد. متن نهایی مصاحبه‌ها با ورود به نرم‌افزار[3] کدگذاری و سپس تحلیل و بررسی گردید. برای انجام مصاحبه با دانشجویان به دلیل نبود فهرست دانشجویان به تفکیک رشته‌های تحصیلی، بر اساس لیست موجود از دانشکده‌ها نمونه‌گیری خوشه‌ای صورت پذیرفت. همچنین به دلیل عدم وجود لیست اساتیدی که بیشترین فراوانی دانشجوی سنواتی را داشتند، نمونه‌هایی از اساتید به‌صورت هدفمند از دانشکده‌ها و رشته‌های مختلف انتخاب شده و مورد مصاحبه قرار گرفتند.

یافته‌های تحقیق

در پژوهش حاضر که با بهره‌گیری از مصاحبه، کدها و مقولاتی به دست آمد، از خلال آن ۵۵۰ مفهوم اولیه و ۲۱ مقوله محوری استخراج گردید. مضامین فراگیر مطابق یافته‌های تحقیق شامل شبکه‌ای از مضامین دوبعدی مسائل آموزشی- پژوهشی و ساختاری بودند که تحلیل و تفسیر شدند. بر اساس شبکه مضمونی سه گروه آموزشی، مضامین زیر از متن مصاحبه‌ها حاصل شده است.

چرایی سنواتی شدن دانشجویان تحصیلات تکمیلی (گروه‌های علوم پایه، علوم انسانی، فنی و مهندسی)

جدول ۱: چرایی سنوات تحصیلی دانشجویان تحصیلات تکمیلی (گروه‌های علوم پایه، علوم انسانی، فنی و مهندسی)

مضامین فراگیر	مضامین اصلی	زیر مضمون‌ها (مضامین فرعی)
آموزشی- پژوهشی	سطح تحصیلی دانشجویان	ضعف پایه و سطح تحصیلی دانشجویان
	دروس پیش‌نیاز	لزوم گذراندن دروس پیش‌نیاز
	اهمیت نگارش مقاله	استقبال کم از مقالات در مجلات خارجی
		زمان‌بر بودن چاپ مقالات
		درخواست مقاله از دانشجو توسط اساتید
		الزام به نگارش مقاله پیش از ارائه پروپوزال
	واحدهای آموزشی	زیاد بودن تعداد واحدهای آموزشی (تئوری)

[1] Braun
[2] Clarke
[3] MaxQda

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-13]

	آزمون زبان	عدم کسب حدنصاب نمره زبان (دوره دکتری)
	چالش‌های پیرامون موضوع پایان‌نامه	عدم رضایت از انتخاب استاد راهنما
		انتخاب حجم نمونه وسیع
		زمان‌بر بودن گرداوری داده
		عدم شناخت پایگاه‌های جستجو
		طولانی بودن فرایند فعالیت آزمایشگاهی
		مسئله انتخاب موضوع و فرایند تصویب
	ارتباط با استاد راهنما	عدم پاسخگویی به‌موقع استاد
		محدودیت در انتخاب استاد راهنما
		عدم دسترسی و برقراری ارتباط مؤثر به استاد
	چالش‌های اقتصادی	پایین بودن مبلغ گرنت‌های پژوهشی
		افزایش هزینه چاپ مقالات خارجی
		افزایش قیمت ارز و مواد آزمایشگاهی
	چالش‌های استفاده از امکانات آزمایشگاهی	کمبود مواد، تجهیزات و قطعات آزمایشگاهی
		افزایش تصاعدی هزینه مواد آزمایشگاهی
		محدودیت محیط‌های آزمایشی
		کنترل کیفی پایین دستگاه‌ها
		معیوب بودن برخی مواد
		ضعف سیستم‌های برنامه‌نویسی و محاسباتی
ساختاری	مسائل پیرامون گروه آموزشی	الزام به انتخاب استاد راهنما در ترم اول تحصیل
	تخصص اساتید	تخصص و تسلط ناکافی برخی اساتید
		عدم آشنایی کافی با موضوعات میان‌رشته‌ای
	عدم پاسخگویی به‌موقع استاد	محدودیت در انتخاب استاد راهنما (انسانی)
		عدم گزارش به‌موقع نمرات
	مشکلات پیشبرد پروژه‌های بین‌رشته‌ای	ارتباط ضعیف میان گروه‌های آموزشی
	ضعف قوانین نظارتی دانشگاه	عدم پیگیری امور دانشجویان سنواتی
		عدم وجود قوانین سخت‌گیرانه از سوی دانشگاه
	ظرفیت پذیرش دانشجو	افزایش ظرفیت پذیرش دانشجو
	گرایش تازه تأسیس	آشنایی ضعیف اساتید و تدوین نامتناسب دروس

جهت تبیین الگوی عوامل اثرگذار بر افزایش سنوات تحصیلی دانشجویان دو مفهوم مسائل و چالش‌های آموزشی- پژوهشی و عوامل ساختاری دسته‌بندی و به‌صورت مجزا موردبررسی قرار گرفتند. به‌منظور افزایش اعتبار یافته‌ها، شاهد مثال از مصاحبه‌ها افزوده شد.

مسائل آموزشی- پژوهشی

مسائل حوزه آموزشی- پژوهشی را می‌توان به چند طیف تقسیم کرد. یکی از مسائلی که دانشجویان و نیز اساتید یادآور شده‌اند، نگارش و پذیرش مقاله به‌ویژه مقاله لاتین است. الزام به نگارش و چاپ مقاله مستخرج از پایان‌نامه مستلزم صرف زمان زیاد برای تدوین و چاپ است.

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-13]

با توجه به اینکه کسب نمره مقاله منوط به پذیرش آن پیش از دفاع از پایان‌نامه است، همین مسئله زمان زیادی از دوره پژوهشی را به خود اختصاص می‌دهد. نکته دیگر چاپ مقالات لاتین در مجلات خارجی است. بدین‌صورت که مقالات ایرانی به دلایل سیاسی و تحریم‌های بین‌المللی اعمال‌شده به‌سختی پذیرش می‌گردد و در موارد متعدد با عدم پذیرش مواجه است که تأخیر زمانی در پی دارد.

مصاحبه‌شونده (کارشناسی ارشد کشاورزی): «من خودم اصلاً می‌خواستم مقاله‌ام لاتین باشه و یک سال درگیر مقاله بودم و سه چهار جا فرستادم و ریجکت می‌شد»

مصاحبه‌شونده (دکتری علوم تربیتی): «در دوره دکتری برای دفاع بچه‌ها ۲، ۳ تا مقاله میخوان که باید اکسپت بگیره و چاپ بشه که زمان میبره. بچه‌ها دوسال یا سه سال یا بیشتر منتظر نوشتن مقاله میشن، چون وقتی مقاله‌ای می‌نویسی و جایی می‌فرستی منتظری که نتیجه داوری بیاد و وقتی نتیجه داوری اومده ممکنه رد شده باشه ممکنه اصلاح خورده باشه، اگه رد شده که بعد شش ماه یا یکسال دوباره باید بشینی مقالتو اصلاح کنی و بفرستی جای دیگه، دوباره شش ماه تا یکسال منتظر بمونی و اینا چیزی نیست که دست ما باشه. خود دانشگاه میتونه در این باره تصمیم بگیره و قوانینش رو اصلاح کنه»

زیاد بودن تعداد واحدهای آموزشی از دیگر مسائل آموزشی و پژوهشی است. تنظیم واحدهای درسی در سه ترم و همچنین افزودن دروس پیش‌نیاز باعث می‌شود که دانشجو کار پژوهشی را با تأخیر آغاز کرده و فرایند آغاز کار تا حصول نتیجه نیز قاعدتاً زمان‌بر خواهد بود. اعتقاد بر این است که واحدهای آموزشی تعریف‌شده برای دوره دکتری تکراری است و تفاوت چندانی با دوره کارشناسی ارشد ندارد. علاوه بر این، درخواست مقاله از دانشجویان برای برخی دروس نیز موجب اعلام دیرهنگام نمرات و اتلاف زمان می‌گردد.

مصاحبه‌شونده (هیئت‌علمی. مهندسی مکانیک): «تعداد واحد رو مناسب نمی‌دونم یک بحث جدی هست در نظام آموزش عالی. اصلاً اعتقادی به این ندارم که دانشجوی ارشد باید ۲۴ واحد بگذرونه. ما کمتر داریم تو مهندسی که ۲ ساله تموم کنن. اگر ۲ ساله تموم کنن میگیم حتماً یک چیزی کم گذاشتی برای پایان‌نامت. چون ۲ تا ۳ ترم درگیر درس بودی. ۶ ماهه میشه با این امکانات کنم! خود تعداد زیاد درسها باعث سنوات میشه».

مصاحبه‌شونده (دکتری علوم تربیتی): «به نظر من باید دوره تئوری کم بشه و درسهایی که واقعاً واجب هستن ارائه بشن، مثلاً روش تحقیق باشه ویا یه دوره‌های پایه‌ای دو، چهار یا شش واحدی و نهایتاً یک‌ترم تموم بشه. چون موضوع وقتگیر در دوره دکتری همین دوره پژوهشی هست و دانشجو باید سریع انتقال پیدا کنه به دوره پژوهشی تا بتونه کار خودش رو شروع بکنه. نهایتاً باید ٤ یا ٥ سال روی رساله کار کنی، بحث نوشتن مقاله هست، اکسپت گرفتن هست، اصلاحات میاد دوباره باید انجام بدی و زمان میبره و اینا چیزهایی نیست که بگیم در اون زمان مشخصی که دانشگاه درنظر گرفته تموم بشن».

مصاحبه‌شونده (دکتری برق): «ما مساله‌ای که سر مقاله با استادمون داشتیم این بود که گفتن قبل از پروپوزال حتماً باید یک مقاله فارسی بدید. این خیلی سخت بود چون توی همه دانشگاه پروپوزال خیلی چیز سختی نیست ولی ما. خب ما برای یک مقاله فارسی نوشتن یک سال درگیر بودیم بعد رفتیم سراغ پروپوزال».

مسائل و چالش‌های مختلفی که دانشجو در فرایند انجام پایان‌نامه با آن‌ها مواجه می‌گردد به‌ویژه در زمان ورود به میدان تحقیق و گردآوری داده، زمان زیادی از فرایند انجام کار را به خود اختصاص می‌دهد. انتخاب موضوع پایان‌نامه از اهمیت قابل‌توجهی برخوردار است. به همین

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-13]

خاطر لازم است دانشجو دقت زیادی صرف این کار کند تا بتوان نتایج جدید و قابل دفاعی از کار را ارائه نماید؛ درحالی‌که برخی دانشجویان با فرایند انجام پایان‌نامه و حتی پایگاه‌های جستجوی مقالات علمی نیز آشنایی چندانی ندارند. دلیل آن عمدتاً ضعف در درس روش تحقیق، کم‌کاری، عدم علاقه و یا ناآگاهی دانشجو در فراگیری چنین مهارت‌های ابتدایی و عدم شرکت در کارگاه‌هایی که برای این منظور برگزار می‌گردد است.

مصاحبه‌شونده (کارشناسی ارشد ادبیات فارسی): «انتخاب موضوعم بود که خیلی طول کشید مثلاً می‌رفتم راجع به امثال و حکم سرچ می‌کردم خیلی منابع زیاد بود. خب طول میکشه تا همشو بخونی، کلاً تو رشته ادبیات منابع خیلی زیاده موضوعی که میخوای کار کنی نوشته شده و همه تکراریه؛ و همون انتخاب موضوعم آدم نمیدونه چجوری باید جستجو کنه همون ترم اول آگه آموزش داده بشه اینا خب خیلی بهتره و ما روش تحقیقم نداشتیم توی ارشد»

انتخاب موضوعات میان‌رشته‌ای مستلزم آن است که دانشجو و استاد در آن زمینه تبحر و تخصص کافی داشته باشد. به همین خاطر برخی دانشجویان که در موضوعات میان‌رشته‌ای فعالیت می‌کنند معتقدند که استاد راهنما در حوزه‌ای فعالیتی آنان تخصص کافی ندارد و بار علمی زیادی به کار دانشجو اضافه نمی‌کند و این مسئله کار دانشجو را مختل می‌کند. همچنین ارتباط ضعیف میان گروه‌های آموزشی و عدم ارتباط مؤثر میان اساتید رشته‌هایی که امکان فعالیت میان‌رشته‌ای برایشان وجود دارد، انجام این پروژه‌ها را سخت می‌کند.

مصاحبه‌شونده (کارشناسی ارشد اقتصاد انرژی): «من یکی از اشتباهاتم این بود که بین‌رشته‌ای انتخاب کردم با شرکت برق برداشتم بعد چون مهندسی بود استادا خیلی سر در نمیاوردن. بعد شروع کار، خیلی تو کارم گره می‌خورد و استاد راهنما نمیتونست کمکم کنه خوب رشته و تخصصش برق نبود بعد من دیگه خسته می‌شدم. می‌رفتم شهرستان یک ماه میموندم. بعد یه ماه می‌گفتم برم دوباره کارامو انجام بدم از این وقفه‌های اینجوری زیاد برام پیش اومد که کارم گره می‌خورد مثلاً داده‌هام جواب نمی‌داد».

آزمون جامع دوره دکتری و الزام به کسب حدنصاب نمره زبان نیز یکی دیگر از دغدغه‌های دانشجویان به شمار می‌رود که تأثیر آن در تأخیر تحصیلی نیز تا اندازه‌ای مشهود است. عدم کسب نمره قبولی در آزمون موجب تأخیر ورود دانشجو به مرحله پژوهشی می‌شود. در این رابطه عدم فرصت کافی برای مطالعه دروس، اشتغال، محتوای دروس، سطح علمی دانشجو و انگیزه تحصیلی اثرگذار می‌باشد.

مصاحبه‌شونده (هیئت‌علمی زیست‌شناسی): «عمدتاً بیشتر با دانشجوهای تحصیلات تکمیلی مواجه بودیم. یکی از دلایل عقب افتادگی دانشجوهای تحصیلات تکمیلی برای دفاع از رساله برمیگرده به زبان. نمره زبان رو نمیتونن بیارن. تو سالهای اخیر هم بحث آزمون جامع مطرح شده دانشجوهایی که نمیتونن ۸۰ درصد نمره زبان رو بیارن آزمون جامع نمیتونن شرکت کنن.»

فعالیت‌های آزمایشگاهی به دلیل زمان‌بر بودن تا رسیدن به نتیجه قطعی وقت زیادی از دانشجو می‌گیرد. به دلیل ماهیت فعالیت آزمایشگاهی ممکن است کاری که تعریف می‌گردد با عدم نتیجه مطلوب مواجه شده و دانشجو مجبور به تغییر رویه کار گردد. همچنین در فعالیت‌های حوزه طبیعی (علوم پایه) چون آزمایش بر روی حیوان، گیاه، سلول و... انجام می‌شود به زمان زیادی برای حصول نتیجه نیاز دارد.

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-13]

مصاحبه‌شونده (هیئت‌علمی زیست‌شناسی): «یک وقتایی هست که مثلاً بارندگی اتفاق نمیفته یا یک سرمازدگی اتفاق میفته محصول دانشجو که به‌عنوان پایان نامش هست در مزرعه کار کرده با یک تگرگ همه از بین میره. یا توی کشت بافت داری انجام میدی سیستم تهویه از کار میفته. این‌ها غیرمترقبه است نمیشه کنترلش کرد».

مصاحبه‌شونده (دکتری کشاورزی): «به خاطر اینکه کارم پرسشنامه‌ای و میدانی بود و اینکه در سطح کشور بود فشار زیادی داشت و واقعاً خسته بودم از لحاظ روانی. به خاطر همین کار پرسشنامه‌ام دچار انقطاع شد. کارای مربوط به اقامت و خوابگاه هم مشکل ایجاد کرده بود. انتخاب خودم اندازه وسعت کارم نبود و گزینشی بود و از استان‌های هر منطقه انتخاب می‌شد ولی استاد راهنمام راضی نمی‌شد و ترجیح می‌دادن کل استان باشه. جمع‌آوری داده دو سال وقت من رو گرفت».

از دیگر مسائل مورادهای دانشجویان، تسلط و تخصص پایین استاد راهنما و مشاور است که در بخش‌هایی از کار مثل گردآوری داده، تحلیل داده‌ها، کار دانشجو را با مشکل مواجه می‌سازد و استاد توانایی و تخصص کافی و یا تمایل چندانی به همکاری با دانشجو ندارد. همچنین عدم دسترسی به استاد راهنما به‌ویژه زمانی که استاد دارای پست‌های سازمانی باشد ارتباط دانشجو با استاد را سخت می‌سازد.

مصاحبه‌شونده (دکتری کشاورزی): «امکان ارتباط مجازی هست، ولی انقدر سخته ارتباط گرفتن باهشون که اصلاً جرات نمی‌کنی سلام و احوالپرسی کنی. حتی نمیتونی مشکلت رو به استادت بگی. من وقتی کاری رو می‌فرستم واسه استادم بازخوردم اینه که به لحاظ نگارشی به من میگه اینکارو کن اونکارو نکن، به لحاظ علمی چیزی به من اضافه نمیکنه و حوصله هم نمیکنه. یا استاد راهنمای دیگه هم که میدونی یک خط در میون میاد دانشگاه و انقد ارباب رجوع داره که دیگه اصلاً وقت نمیکنه»

مسائل ساختاری

یکی از چالش‌های پروژه‌های حوزه علوم پایه بخش گردآوری داده است. گردآوری داده در این حوزه در آزمایشگاه انجام می‌شود. لذا دانشجو با محدودیت تأمین مواد آزمایشگاهی، دستگاه و... مواجه است. غالب مواد آزمایشی مورداستفاده وارداتی هستند، بنابراین افزایش قیمت ارز و تحریم‌ها مانع خرید مواد می‌شود. همچنین اگر مواد آزمایشگاهی خریداری‌شده معیوب و غیرقابل استفاده باشد، هزینه صرف شده غیرقابل‌برگشت و مواد نیز غیرقابل استفاده است. نکته دیگر مبلغ پایین تسهیلات و اعتبارات پژوهشی است. این مبلغ با توجه به نوسانی که در قیمت‌ها وجود دارد غالباً کفاف هزینه‌های یک پروژه تحقیقاتی را نمی‌دهد و اغلب افراد با هزینه شخصی بخشی از کار را پیش می‌برند. در مواردی نیز برخی دانشجویان مجبور به استفاده از وسایلی با دقت و کیفیتی نازل‌تر می‌شوند که در خروجی کار آنان اثرگذار است.

مصاحبه‌شونده (هیئت‌علمی زیست‌شناسی): «در سال‌های اخیر به دلیل تحریم‌ها و مواد شیمیایی که اغلب وارداتی هستند و امکانات آزمایشگاهی کمی که تو دانشگاه وجود داره. دانشجو داشتم ٦ ماه تو نوبت بوده یک آزمایش رو بتونه انجام بده».

مصاحبه‌شونده (دکتری دامپزشکی): «من پروپوزالم رو روی دلار ٤ هزار تومنی تصویب کردم دلار سر از ١٦، ١٧ تومن در آورد زمان متریالم، مثلاً یک ماده که ۷۰۰ هزار تومن باید می‌دادم، بعد ٥، ٦ میلیون تومن شد. الان یکی از گرفتاری‌های ما همین بود که دستگاهی که می‌خواستیم نبود توی آزمایشگاه و متریالی که میخواستیمم نبود و مجبور شدیم بیایم با یک سری

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-13]

مؤسسات خارج از دانشگاه وارد مذاکره بشیم و با اونام نتونستیم به نتیجه برسیم چون با این شرایط اقتصادی حاضر نبودن همکاری کنن».

مصاحبه‌شونده (هیئت‌علمی. مکانیک): «بعضی از رشته‌ها هست که کارای تجربی دارن و با آزمایشگاه و مواد اولیه سروکار دارن. خود این مشکلاتی رو ایجاد میکنه. اونها از خرید مواد اولیه تا خرید مواد شیمیایی مشکل دارن. تهیه‌اش مشکل هست. کسایی هم که کار شبیه‌سازی میکنن با مشکل مواجهن. اینا باعث میشه پایان‌نامه دانشجوها سروقت تموم نشه».

در پروژه‌های فنی و مهندسی که بخش گردآوری داده به سیستم‌های قوی محاسباتی و امکانات آزمایشگاهی نیاز دارد نیز چالش‌هایی برای این گروه‌های آموزشی دارد. با رشد قیمت ارز، کمبود تسهیلات و اعتبارات مالی و گرنت‌های پژوهشی، امکان انجام و پیشبرد فعالیت‌های آزمایشگاهی و تهیه سیستم‌های کارآمد با محدودیت‌های بسیار زیادی مواجه است.

مصاحبه‌شونده (هیئت‌علمی. آمار): «خیلی از دانشجوهای ما الان برنامه‌هاشون اجرا نمیشه یا اگر میخوان اجرا کنن ۵۰ روز باید کامپیوترها روشن باشن. سیستمی‌هم نداریم. کامپیوتر زیاد داریم ولی استفاده بهینه نمی‌کنیم علتش این هست که سرور نداریم، نرم افزار نداریم. یکی از دانشجوهای ما ۵۰ روز برنامش رو تمام کامپیوترهای دانشکده ران بوده آخرش معلوم نیست انجام شده یا نه. وقتی میبینه انجام نمیشه یک جوری سروتهش رو هم میاره دیگه».

مصاحبه‌شونده (دکتری مکانیک): «ما به سیستم‌های محاسباتی خیلی سنگین نیاز داریم یک سیستم با ۳۲ هسته ما نیاز داریم تا کارهای مارو انجام بده که نداریم یه همچین چیزی رو. مال مرکز محاسبات کل دانشگاه ۱۶ هسته ایه شما باید سفارش بدی تو ثبت بمونی تا بعد یک ماه و نیم به شما یه ۱۶ هسته‌ای بدن. من خودم کارمو انقدر ساده کردم که با لپتاپ خودم میتونم انجام بدم. موضوع اینه اگر همچین امکاناتی بود من میتونستم خیلی کار قوی‌تری ارائه بدم»

مسائلی که در گروه‌های آموزشی وجود دارد مانند مشکلات انتخاب استاد راهنما، گزارش دیرهنگام نمرات دوره آموزشی، تصویب دیرهنگام پروپوزال و... بر روند فعالیت‌های تحصیلی دانشجویان اثرگذار و موجب ورود دیرتر دانشجو به دوره پژوهشی است. محدودیت در انتخاب استاد راهنما یکی از مسائلی است که برخی دانشجویان مطرح می‌کنند. با توجه به ظرفیت محدود پذیرش دانشجو از سوی اساتید، دانشجو نیز در انتخاب استاد موردنظر خود با محدودیت مواجه می‌گردد و برخی دانشجویان مدت‌زمانی را صرف انتخاب و شروع به کار با استاد موردنظر خود می‌کنند. همچنین عدم ارتباط مؤثر اساتید راهنما و مشاور در برخی گروه‌های آموزشی، در نحوه انتخاب اساتید پروژه نیز تأثیرگذار است؛ در انتخاب اساتید راهنما و مشاور ارتباط اساتید با یکدیگر نیز باید لحاظ شود.

مصاحبه‌شونده (دکتری علوم تربیتی): «زمان ما طوری بود که نمره‌ها به‌موقع رد نمی‌شد و یک‌ترم دو ترم می‌گذشت، اما الان فکر می‌کنم بهتر شده. خب همه اینها زمان میبره از دانشجو، یعنی به جای اینکه شما سریع متصل بشی به دوره پژوهشی، این زمان و این فرسودگی ذهنی برای دانشجو ایجاد میشه و ترم هم میگذره و دانشجو هم نمیتونه کارشو خوب انجام بده و انگیزه‌اش میاد پایین».

برخی پروژه‌ها نیازمند بهره‌مندی از دانش تخصصی سایر رشته‌ها و همکاری علمی و همچنین استفاده از وسایل و تجهیزات آزمایشگاهی است؛ اما ارتباط ضعیف میان اساتید و گروه‌های آموزشی و همچنین عدم تمایل برای همکاری از جانب برخی اساتید برای در اختیار گذاشتن آزمایشگاه و... موجب می‌گردد برخی دانشجویان در بخش عملی طرح، با محدودیت‌هایی مواجه شوند.

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-13]

مصاحبه‌شونده (هیئت‌علمی بیوشیمی): «بعضی وقتها ارتباطات حرف اول رو میزنه. اون پیچیدگی ارتباطات که بین دو تا زیرگروه یا دو فرد وجود داره. مثلاً استاد مشاوری رو میگری به هوای اینکه این بخش کار رو کمک میکنه اجازه میده بری تو ازمایشگاهش. یک مورد داشتم که استاد اجازه نداد دانشجوی مشترکمون از دستگاهش استفاده کنه. این مسئله‌ساز هست».

مصاحبه‌شونده (کارشناسی‌ارشد مهندسی شیمی): «دانشکده ما امکانات آزمایشگاهی رو نداره چون من پروژم یه جورایی بین دانشکده‌ای می‌خورد برای همین مجبور شدم برم جای دیگه صحبت کنم اونجا کار کنم اونجا هم محدودیتش این بود که فقط صبح تا ظهر آزمایشگاه بازه. ولی خب بازم می‌شد با دانشکده‌های دیگه لینک بشیم که اونام نمی‌خواستن مثلاً من رفتم دانشکده کشاورزی صحبت کردم گفتم این گرایشی که ما الان هستیم شمام دارین و آزمایشگاه شما میشه این تست هارو انجام بدم گفتم مشترک باهم انجام بدیم که هزینه ندیم قبول نکردن گفتن ما به دانشجو غریبه اعتماد نمی‌کنیم».

ضعف سیستم نظارتی دانشگاه و عدم وجود قوانین سخت‌گیرانه در برخی موارد موجب می‌گردد دانشجویان نسبت به ترم‌های مجازشان کاملاً بی‌توجه شده و کار را رها کند. در این مواقع با توجه به اینکه این مسئله مانعی برای جذب دانشجوی جدید برای عضو هیئت‌علمی می‌گردد لذا استاد موظف به پیگیری این مسئله است. درصورتی‌که انتظار می‌رود از سوی معاونت آموزشی و پژوهشی قوانین سخت‌گیرانه‌تری در این خصوص تصویب نمایند تا دانشگاه بتواند مسائل دانشجویان سنواتی را دنبال کند.

مصاحبه‌شونده (هیئت‌علمی بیوشیمی): «دانشجوها خیلی نقش کلیدی دارن. دانشجویی داشتم که امتحان جامع رو داد رفت. هرچی تماس گرفتیم بعد از ۲ سال اومد می‌خواست تو شهر خودش هرکار که دلش میخواد بکنه... یه دانشجو فارغ‌التحصیل نشه، دانشجوی بعدی برای من نمیاد. ورودی ۹۲ بوده هنوز فارغ‌التحصیل نشده. این همه سال من وقت گذاشتم نه حق‌التدریسی دریافت شده هیچی و بعد این ول کنه بره تمام بودجه من، تمام زحمت من، مواد من میره تو سطل آشغال».

مصاحبه‌شونده (هیئت‌علمی مدیریت): «دانشگاه سخت‌گیری نمیکنه به نوعی دانشجو سوءاستفاده میکنه. دانشجو میگه من ۳، ٤، ٥ سال باشم باز دوباره منو قبول میکنن که برم ادامه بدم. میگه این اولویت نیست میره دنبال کارای دیگه. ولی وقتی دانشگاه بگه شما بیشتر از دو ترم وقت نداری برای ارشد بعدش اخراجی بعد دانشجو دیگه هوای کار خودشو داره... این مشکلی که دانشگاه ایجاد کرده موجب شده استادا دنبال دانشجو باشن. دانشجو که رها کرده رفته. مشکل دیگه اینکه وقتی دانشجو تو لیست استاد هست، ظرفیت استاد هم تموم شده حساب میشه. دانشجوی دیگه نمیتونه بگیره»

مصاحبه‌شونده (هیئت‌علمی‌آمار): «اشکال از سیستم دانشگاه هست. چون دانشگاه کسی رو نداره که پیگیری کنه. فکر میکنن من استاد باید پیگیری کنم. اگر قرار هست من پیگیری کنم پس چرا دانشگاه وجود داره. معضل اساسی در حوزه تحصیلات تکمیلی هیچ فردی یا واحدی نه در دانشکده و نه در گروه مسئولیت پیگیری امور پژوهشی دانشجوها رو به عهده نمیگیره».

تفاوت تسهیلات و بودجه میان وزارت بهداشت و وزارت علوم یکی از دغدغه‌های دانشجویان علوم پایه به‌ویژه رشته‌های زیرمجموعه دامپزشکی است؛ به این دلیل که رشته دامپزشکی زیرمجموعه وزارت علوم محسوب می‌شود. گرچه ماهیت رشته‌های علوم پزشکی و دامپزشکی بسیار متشابه است اما اعتبارات در نظر گرفته‌شده برای رشته دامپزشکی در مقایسه با پزشکی بسیار ناچیز است. این مسئله اساتید و دانشجویان رشته‌های دامپزشکی را با کمبود بودجه برای به اتمام رساندن پروژه‌ها مواجه می‌سازد و موجب می‌گردد دانشجو قادر به انجام کار با کیفیت مطلوب نشود و به دلیل مشکل در تأمین مواد تأخیر تحصیلی و افزایش سنوات نیز اجتناب‌ناپذیر است.

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-13]

مصاحبه‌شونده (هیئت‌علمی بیوشیمی): «بودجه‌ای که ما می‌گیریم با بودجه وزارت بهداشت اصلاً قابل‌مقایسه نیست. درحالی‌که ماهیت رشته‌ها یکی هست، ماهیت مواد مصرفی که داریم استفاده می‌کنیم. کار سخت تر پروژه‌های سختتر. پیچیدگی‌های دامپزشکی خیلی بیشتر از پزشکی است با بودجه‌های بسیار پایینتر. ... ماهیت کارمون طب هست و با اون بودجه و با اون خطرات بیولوژیکی که ما باهاش مواجه هستیم ولی داریم تو یک دانشگاهی کار می‌کنیم که زیرمجموعه وزارت علوم هست»

افزایش حجم پذیرش دانشجو در سال‌های اخیر و بالطبع ورود دانشجویان با سطح علمی ضعیف‌تر یکی از مسائل چالش‌برانگیزی است که اساتید به آن اشاره داشته‌اند. افزایش پذیرش دانشجویان موجب آن می‌گردد که ورودی‌ها از سطح علمی‌ضعیف‌تر برخوردار باشند و برخی توانایی و انگیزه کافی برای گذران دروس و پس از آن انجام کار پژوهشی را نداشته باشند.

مصاحبه‌شونده (هیئت‌علمی. مکانیک): «دانشگاه‌های تهران به‌صورت انبوه دارن دانشجو می‌گیرن باز برمیگرده به وزارت علوم. دانشجوهای تاپ تهران از کارشناسی تلاش میکنن که برن خارج. قسمت عمده از کارشناسی میرن خارج از کشور. خب صندلی خالی دارن. دانشجوی تاپ شهرستان‌ها میرن تهران. دانشجوی متوسط به پایین میمونن. ما ورودی‌هامون چون مشکل دارن نه خروجی خوبی داریم و نه سر وقت تموم می‌کنن».

چرایی سنواتی شدن دانشجویان تحصیلات تکمیلی (از منظر مدیر و معاون سلامت و رفاه دانشگاه)

در مصاحبه با مدیر و معاون سلامت و رفاه دانشگاه مقولات استخراج‌شده از ناظر بر عوامل مؤثر بر افزایش سنوات تحصیلی با مقولات به‌دست‌آمده از مصاحبه با اساتید و دانشجویان همپوشانی دارد. ازاین‌رو همانند تقسیم‌بندی‌های پیشین عوامل اثرگذار بر تأخیر تحصیلی در دو دسته عوامل آموزشی- پژوهشی و ساختاری تقسیم شده است.

جدول ۲: چرایی سنوات تحصیلی دانشجویان تحصیلات تکمیلی (مدیر و معاون سلامت و رفاه دانشگاه)

مضامین فراگیر	مضامین اصلی	زیر مضمون‌ها (مضامین فرعی)
آموزشی- پژوهشی	تدوین پروپوزال	عدم نظارت بر زمان دفاع از پروپوزال
	آزمون جامع	عدم نظارت کافی بر زمان آزمون جامع
	واحدهای آموزشی	عدم چینش منظم واحدهای آموزشی
	مهارت‌های دانشجویان	عدم اطلاع دانشجویان از کارگاه‌های آموزشی
ساختاری	سکونت در خوابگاه	عدم وجود قوانین سخت‌گیرانه برای دانشجویان
		کم بودن بهای خدمات رفاهی
		مطلوبیت خدمات رفاهی دانشگاه
	استفاده از آزمایشگاه	چالش رشته‌های علوم طبیعی
		کمبود و معیوب بودن دستگاه‌ها
		تحریم‌های بین‌المللی
	عدم نظارت بر فعالیت اساتید	عدم نظارت بر تعامل آموزشی استاد و دانشجو
		عدم رعایت اصول اخلاق حرفه‌ای

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-13]

ضعیف بودن شرق کشور	کمبود امکانات رفاهی و آموزشی

مسائل آموزشی- پرورشی

با توجه به اینکه واحدهای آموزشی در رشته‌های گوناگون یکسان‌سازی نشده و متغیر است، در برخی رشته‌ها تعداد واحدهای تعریف‌شده برای دوره آموزشی به دلیل زیاد بودن در دو ترم بسته نشده و در مواردی که دانشجویان ملزم به گذران واحدهای پیش‌نیاز باشند دوره آموزشی تا ٤ ترم نیز به طول انجامیده و موجب تأخیر دوره تحصیلی شود.

آزمون جامع یکی دیگر از مسائل قابل‌ذکر و تأثیرگذار در تأخیر تحصیلی به شمار می‌رود. عدم برگزاری به‌موقع آزمون جامع به دلیل اهمال گروه آموزشی، گزارش دیرهنگام نمرات دانشجویان از سوی اساتید، عدم کسب نمره دانشجو از دروس آزمون جامع باشد موجب تأخیر در شروع پروژه می‌گردد.

مدیر سلامت و رفاه: «مشکلمون اینه که بچه‌ها از خیلی چیزها اطلاع ندارن. نرم‌افزارهای رفرنس نویسی، آشنایی با پایگاه‌های جستجو داده، نحوه سرچ، انتخاب موضوع. کتابخونه مرکزی این کارگاه‌ها رو داره ارائه میده رایگان هم هست ولی بچه‌ها خیلی کم استقبال میکنن. دانشکده‌هایی که ضعف دارن بچه‌هاشون سنواتی میشن، همون بچه‌ها استقبال نمی‌کنن... . دوره آموزشی رو در یک پکیج فشرده‌تر بچه‌ها تموم کنن... واحد پایان‌نامه بین ۱۸ تا ۲٤ متغیر است. واحد تحصیلی هم متغیر هست. کسی که ۲٤ تا پایان‌نامه داره. ۱۲ واحد آموزشی (مجموعاً ۳٦ واحد). ۱۲ واحد در ۲ ترم جمع میشه. ولی کسی که ۱۸ واحد پایان‌نامه داره در ٤ ترم گاهی واحد درسیش طول میکشه. تو رشته‌های تجربی که پایان نامه زمان میبره دوره آموزشی باید کوتاه‌تر بشه».

مسائل ساختاری

یکی از چالش‌های مهم رشته‌های علوم طبیعی و مهندسی، مواد و تجهیزات آزمایشگاهی، محیط آزمایشگاه و کمبود امکانات، تحریم و برخی نبود مواد موردنیاز، افزایش قیمت ارز و بالطبع افزایش قیمت مواد آزمایشی به شمار می‌رود. در این راستا پیشامدهای طبیعی و غیرمترقبه نیز محتمل است و نتیجه کار شخص را تحت تأثیر قرار دهد. نکته دیگر ظرفیت پایین محیط‌های آزمایشی و دستگاه‌ها است که موجب می‌گردد دانشجویان مدت‌زمانی بعضاً شش ماه را برای انجام تست‌ها در صف انتظار بایستند.

مدیر سلامت و رفاه: «کسایی که کار تجربی دارن قاعدتاً بیشتر از بچه‌هایی که تو حوزه علوم انسانی هستن سنوات میخورن. بچه‌های علوم و کشاورزی، مهندسی و حتی دامپزشکی کارشون بیشتر وابسته به تجهیزات هست. تحریم هستیم مواد نمیاد، یا ناخالصی داره، دستگاه خراب میشه باید نوبت‌دهی باشن مثلاً ٦ ماه طول میکشه نوبتشون بشه... رو نحوه تعامل استاد با دانشجو هیچ نظارتی نیست. وقتی تعارض بین استاد و دانشجو هست هیچ‌کس طرف دانشجو رو نمیگیره».

بحث و نتیجه‌گیری

هر جامعه‌ای برای دستیابی به توسعه پایدار نیازمند نیروی انسانی کارآمد می‌باشد و یکی از وظایف اصلی نظام آموزش عالی تربیت نیروی انسانی متخصص و متعهد است. به‌نحوی‌که از این طریق بتوان به اهداف و نیازهای گوناگون هر جامعه پاسخ مثبت داد. تربیت نیروهای

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-13]

متخصص در آموزش عالی مستلزم آن است که دانشگاه در امور داخلی خود با کمترین چالش مواجه باشد. هرچند نتایج این مطالعه گویای آن است که مشکلات ساختاری و اداری در میان مسائلی که دانشگاه با آن‌ها مواجه می‌گردد، بیشترین فراوانی را دارد. به همین خاطر مسائل و چالش‌هایی همچون افزایش سنوات تحصیلی و تأخیر تحصیلی نیز متوجه دانشجویان تحصیلات تکمیلی است که ناشی از عوامل گوناگون همچون اشتغال پاره‌وقت دانشجو، مشکلات خانوادگی، کمبود تجهیزات و امکانات آزمایشگاهی، زمان‌بر بودن فرایند انجام پایان‌نامه، عدم ارتباط مؤثر با استاد راهنما و... است. این مسئله بر فرایند تحصیل دانشجو، کیفیت کار، ورود به بازار کار و... بی‌تأثیر نیست. در عین اینکه دانشگاه و آموزش عالی در فرایند اشتغال یابی دانشجویان نقش‌آفرین است؛ می‌توان اذعان داشت مادامی‌که در انجام امور داخلی خود کمترین چالش را داشته باشد، می‌تواند در جامعه نیز به‌طور مؤثرتری عمل کند.

ازجمله مشکلات غالب دانشجویان تحصیلات تکمیلی، چالش‌های اقتصادی است. تأثیر چالش‌های اقتصادی بر پروژه‌های تحصیلی به‌ویژه در گروه‌های علوم طبیعی و فنی بیشتر است. به‌گونه‌ای که افزایش قیمت ارز و به‌تبع آن گرانی مواد و دستگاه‌های آزمایشی انجام برخی پروژه‌ها را غیرممکن می‌سازد که بعضاً به تغییر پروژه‌ها در مرحله جمع‌آوری داده نیز ختم می‌شود. با توجه به این‌که از دانشجوی تحصیلات تکمیلی و بالأخص دوره دکتری انتظار انجام کاری بدیع و خلاقانه همراه با دستیابی به نتایجی نو و قابل دفاع می‌رود، چالش اقتصادی و پایین بودن مبلغ تسهیلات و اعتبارات پرداختی به اساتید و دانشجویان مانع بزرگی است.

کمبود تسهیلات و اعتبارات نه‌تنها فرایند انجام پروژه‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهد بلکه چاپ مقالات خارجی و ارتقاء سطح علمی و پژوهشی دانشگاه و نیز مرتبه علمی اساتید را متأثر می‌سازد. عدم برخورداری از بودجه لازم برای تأمین مواد آزمایشگاهی باعث می‌شود محققان از تجهیزات و مواد بی‌کیفیت استفاده کنند. در مواردی نیز تقلب در کار پژوهشی در جهت دست‌یابی به نتیجه نیز اجتناب‌ناپذیر خواهد بود که این مسئله نه‌تنها کیفیت پروژه‌ها را پایین می‌آورد بلکه در سطح بین‌المللی نیز اعتبار علمی کشور را خدشه‌دار می‌سازد.

علل و عوامل اثرگذار بر افزایش سنوات تحصیلی دانشجویان در یک چرخه مداوم قرار دارند که گاهی علت و گاهی پیامد مسئله هستند؛ به‌طوری‌که فرسودگی تحصیلی ناشی از انتظارت دانشجویان و وضعیت موجود دوران تحصیل است. این مسئله منجر به عدم تعهد دانشجو، بی‌انگیزگی، بی‌رغبتی به آموزش و پژوهش و افت تحصیلی می‌شود که همگی بر تأخیر در اتمام دوران آموزشی اثرگذار هستند. از طرفی به دنبال افزایش سنوات تحصیلی، فرسودگی تحصیلی و افت تحصیل نیز گریبان گیر دانشجو می‌شود؛ بنابراین در عین اینکه سنوات تحصیلی پیامد حاصل از مسائل دانشجویان است افت تحصیلی و فرسودگی تحصیلی نیز پیامدهای دیگر آن به شمار می‌آید.

در چشم‌اندازی کلی از روایت‌های سه دسته از افراد مصاحبه‌شونده که بعضاً زاویه نگاه متفاوتی نیز به موضوع داشتند، چنین به نظر می‌رسد که غالب دانشجویان منشأ مشکلات را دانشگاه و اساتید آن می‌دانند. این در حالی است که اغلب اساتید، ابتدا دانشجویان و سپس بسترهای مسئله آفرین دانشگاه را مورداشاره قرار داده‌اند. از طرفی با بررسی اظهار نظرات مسئولان ذی‌ربط مجموعه دانشگاه، ضعف در نظارت و قوانین ساختاری دانشگاه، از عوامل اصلی و زمینه‌ساز مشکلات مطرح‌شده است. به نظر می‌رسد ضعف در قوانین و آیین‌نامه‌های دانشگاه، می‌تواند دستاویزی برای بهره‌برداری سوء برخی دانشجویان، اساتید و حتی کارشناسان ذی‌ربط، از شرایط آنومیک شود.

افزایش سنوات تحصیلی ناشی از عوامل مختلف در سطوح خرد و کلان است و پیامدهای آن به همین تناسب متغیر است. متولیان این امر علاوه بر دانشجویان و اساتید، دانشگاه و وزارت علوم نیز هستند و هرکدام به‌نوبه خود می‌توانند در کاهش این مسئله سهم بسزایی ایفا نمایند. در خصوص اهمیت هریک از مقولات می‌توان گفت عوامل ساختاری از دیدگاه اساتید و دانشجویان بسیار مهم به نظر می‌رسد. این مسئله بیانگر آن است که گروه‌های هدف عمده مشکلات را ناشی از مسائل ساختاری می‌دانند. در این رابطه برخی از پیشنهادها و راهکارهای حل مهم‌ترین مسائل ساختاری ارائه گردیده است که از خلال مصاحبه با دانشجویان، اساتید و مسئولان مشارکت‌کننده به‌دست‌آمده است:

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-13]

- تشکیل کارگروه مشورتی اساتید گروه‌های آموزشی با دانشجویان به‌منظور شناخت مشکلات زمینه‌ای آن‌ها؛ شناخت ضعف و قوت دانشجویان از اهم اقداماتی است که می‌تواند از سوی دانشگاه انجام شود. این کار می‌تواند هم شناخت دانشجویان را نسبت به اساتید و انتخاب استاد راهنمای مناسب تسهیل کند و نیز شناخت اساتید از دانشجویان‌شان در آستانه شروع پایان‌نامه را به حداکثر رساند.
- لزوم همکاری بیشتر مرکز مشاوره با گروه‌های آموزشی و بهره‌مندی بیشتر دانشجویان از ظرفیت‌های این مرکز؛ لازم است دانشجویانی که با مشکلات گوناگونی مواجه هستند و این مسئله بر روند تحصیلی آنان اثرگذار است با شناسایی از سوی دانشگاه به مرکز مشاوره ارجاع داده شوند تا از این طریق بتوان سهمی در کاهش و عدم گسترش مسائل این افراد داشت.
- کاهش میزان اشتغال و سمت اداری اساتید و تعیین وقت مناسب مشاوره پایان‌نامه برای دانشجویان؛ سهم اساتید در سنواتی شدن دانشجویان تا حدی محرز است لذا می‌بایست موظفی اساتیدی که هم‌زمان با وظایف آموزشی و پژوهشی عهده‌دار سمت‌های اجرایی هستند به‌تناسب کاهش یابد در غیر این صورت اساتیدی که سمت اجرایی و مدیریتی دارند به دلیل ضیق وقت توانایی رسیدگی مطلوب به امور پژوهشی دانشجویان را ندارند و نهایتاً دانشجو متضرر می‌شود.
- پرداخت بخشی از اعتبارات مالی پروژه‌ها در ابتدای کار به‌ویژه برای پروژه‌هایی که نیازمند تجهیزات و اعتبارات است؛ بخشی از مشکلات دانشجویان سنواتی ضعف مالی در اجرای پروژه‌هاست که ارتباطی به دانشجو نداشته و باید از سوی دانشگاه رسیدگی شود. در این رابطه تخصیص اعتبار بنا به پیشنهاد دانشجو و تائید اساتید پایان‌نامه می‌تواند مؤثر واقع گردد.
- زمینه‌سازی شرایط همکاری بیشتر شرکت‌های دانش‌بنیان، سازمان‌های دولتی و نهادهای غیردولتی در پروژه‌ها و کمک به تأمین هزینه‌ها؛ ازآنجایی‌که بودجه دانشگاه‌ها یا محدود است و یا به پروژه‌های دانشجویی کمتر اختصاص داده می‌شود، شرکت‌های دانش‌بنیان و سایر نهادهای غیردانشگاهی در ارتباط با دانشگاه می‌توانند بخش حمایت‌های مالی پروژه‌ها بر عهده بگیرند، در مقابل حق استفاده و بهره‌برداری از نتایج پروژه‌ها نیز به آن‌ها داده می‌شود. علاوه بر این برخی حوزه‌های غیردانشگاهی ظرفیت‌های عملی نیز برای همکاری با دانشجویان را دارند که کمک شایانی به ارتقاء کیفیت پروژه‌ها خواهد کرد.
- تخصیص بیشتر تجهیزات مرتبط با پروژه‌ها و مواد آزمایشگاهی به دانشگاه؛ پروژه‌های دانشجویان برخی از گروه‌های آموزشی نیازمند تجهیزات و مواد آزمایشگاهی پیشرفته‌اند که در دانشگاه پیش‌بینی نشده و اغلب دانشجویان مجبوراند با واسطه یا مستقیم از خارج دانشگاه یا خارج از کشور تهیه نمایند. ازاین‌رو پیش‌بینی تجهیزات و ضروریات پروژه‌های دانشجویی قبل از شروع و تسریع در فراهم‌سازی آن‌ها اقدامی مهم در جهت کاهش زمان اتمام طرح خواهد بود. دانشگاه می‌تواند با شرکت‌های تولیدکننده و تهیه‌کننده تجهیزات لازم قرارداد همکاری بسته و برخی از امور تهیه تجهیزات را به دانشجو واگذار کنند.

تشکر و قدردانی

لازم می‌دانم از همکار پژوهشی‌ام در دانشگاه فردوسی مشهد و اساتید گرانقدر دانشگاه تهران که در انجام این پروژه تمام تلاش خویش را برای راهنمایی و کمک دریغ ننمودند، سپاسگزاری نمایم. همچنین از مدیران و معاونان واحد فرهنگی دانشگاه فردوسی مشهد، اساتید و دانشجویان مشارکت‌کننده در طرح نیز کمال تشکر را دارم.

منابع

Ahanchian, M. R., Hossein, K., & Salehi, M. (2015). Introduction validation of the motivation research scale in graduate students, *Journal of Psychological Studies*, *11*(1), 51-74. [In Persian]

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-13]

Ayatollahi, H. A., Pour Rezaian, M., & Houshiar, M. (2012). A Survey of Characteristics of Identity in Higher Education System of Art with Special Attention on the Contemporary Cultural Variable in Iran, *Journal of Fine Arts, 17*(2), 5. [In Persian]

Braun, V., & Clarke, V. (2008). Using thematic analysis in psychology, *Qualitative Research in Psychology, Vol. 3, No. 2*, Pp. 77-101.

Carmen, A., Eliana, B., Casalone, G., & Pastore, F. (2018). The Economics of University Dropouts and Delayed Graduation: A Survey. IZA – Institute of Labor Economics

Casalone, G., & Carmen, A. (2011). Does time-to-degree matter? The effect of delayed graduation on employment and wages, *No 38, Working Papers, AlmaLaurea Inter-University Consortium, JEL classification: I20; J24; J31*

Coleman, J. (1990). *Foundations of social theory*, Translated by Manouchehr Saboori (1998). Tehran: Ney's publication. [In Persian]

Ezatpour, E., Rahmani, S., & Delkhosh, V. (2017). The Relationship between Farhangian University Teacher-Students' Mental Health and Academic Burnout, *Teacher Professional Development, 2*(2), 19-31. [In Persian]

Giddens, A. (2003). *Sociology*, Translated by Manouchehr Sabouri (2004). Tehran: Ney's publication. [In Persian]

http://vpap.um.ac.ir/index.php?option=com_content&view=article&id=2085:2022-04-26-04-02 31&catid=88:rules&Itemid=953&lang=fa

Kamalpour, S., Forouzi, M. A., & Targary, B. (2020). Relationship between academic burnout and achievement in nursing students, *Journal of Prevent Med, 6* (2) :81-74. [In Persian]

Karimi, A., Manteufel, R, D., Peterson, L, L. (2015). What Delays Student Graduation, *122nd asee annual conference & exposition*.

Mousavi, S. F., & Taherian, M. (2019). The comparison of place attachment, stress in life and academic motivation of local and nonlocal students in public universities, *Journal of Educational Psychology Studies*, *16*(34), 185-210. [In Persian]

Noohi, E., Haghdoost, A, A., & Garuosi, B. (2015). A Survey of Student's Academic Problems and the Duty and Roles of Counselors in Resolving them, *Strides in Development of Medical Education, 11*(4), 434-441. [In Persian]

Pouratashi, M., & Zamani, A. (2018). Effect of Educational Factors on Academic Burnout of Agricultural Engineering Students, *Iranian Journal of Agricultural Economics and Development Research*, *49*(1), 151-163. [In Persian]

Rezaiian, M., Tavakol Kosari, M. Ali., & Naveh Ebrahim, A.R. (2017). Analysis of the challenges facing universities and non-profit higher education institutions of Iran, *Journal of Iranian Higher Education Association, 8*(1), 72 91. [In Persian]

Ritzer, G. (2011). *Foundations of contemporary sociological theory and its classical roots*, Translated by Mirzaei, K., & Baghaei Sarabi, A. (2010). Tehran: Sociology Publications. [In Persian]

Safari, Z., Exactly, M., & Nikbakhsh, E. (2019). *Identifying the challenges and factors affecting the increase in academic years delay and presenting approaches to improve them*, Tarbiat Modares University. [In Persian]

Sharifi, n. (2006). A survey of personal, educational and socioal problem of the students of roudehen islamic azad university and its relationship to gender, academic achievement and..., *Counseling research and development, 5*(18), 77-96. [In Persian]

Tohidi, Z., Soroush, A. A., & Alhoseini, S. M. (2015). A Study on the Status of Iranian Youth Employability, *Strategic Studies on Youth and Sports*, *14*(29), 31-48. [In Persian]

Vahedi, S., hashemi, T., & Shafiei Soork, S. (2014). The Effect of Academic Grades, Neuroticism and Self-Regulated Learning Strategies on Academic Burnout: Testing a Conceptual Model, *Knowledge & Research in Applied Psychology*, *15*(3), 72-81. [In Persian]

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-13]

An analysis of the reasons increase in the academic years of students in Iran (case of study: graduate students of Ferdowsi University of Mashhad)[1]

Malihe Tabei[2]

Rahman Soleymanpour*[3]

Gholamreza Ghaffari[4]

Hooshang Nayebi[5]

Received: 2023/12/19
Accepted:2024/02/18

Abstract

Objective: Higher education always has challenges. One of the most important challenges is the increase in graduate students' academic years. This study aimed to investigate the scientific aspects of the issue of increasing students' academic years.

Method: This research was conducted at the Ferdowsi University of Mashhad as a target population, and the data were collected from a systematic analysis and study of the statements of graduate students (15 people), university professors (10 people), and relevant authorities (2 persons). The research method is content analysis. Semi-structured interview technique was used to collect data.

Results: Research findings in educational-research and structural dimensions were developed separately from basic sciences, humanities, and engineering faculties. The findings show that the increase in the academic years of students in the field of education-research issues occurs due to problems around thesis, educational units, paper compilation, and professor-student communication. Also, in the structural dimension factors such as university regulatory rules, professors' expertise, research and laboratory facilities, financial discussions of projects, and interdisciplinary projects are the cause of delays in education.

Conclusion: The increase in academic years is due to various factors at micro and macro levels and its consequences are equally variable. In this regard, structural factors are considered very important from the viewpoint of professors and students and make university trustees focus more on this issue. For this purpose, solutions including the formation of a consultative working group of professors and students, greater interaction of faculties with the counseling center, allocation of financial credit for the project at the beginning of work, etc have been presented so that managers can pay attention to their decisions and implementation of their plans.

Keywords: academic burnout, academic years, student challenge, system analysis

---

[1] The research project carried out in the Department of Socio-Cultural Studies and Planning is affiliated to the Department of Socio-Cultural and Student Affairs of Ferdowsi University of Mashhad.

[2] Ph.D. Student in Economic Sociology and Development. Department of Social Sciences Faculty of Literature and Humanities. Ferdowsi University. Mashhad. Iran. mt.tabei@gmail.com

[3] Ph.D. Student in Sociology of Iranian Social Issues. Department of Sociology, Faculty of Social Sciences. Tehran University. Tehran. Iran (Corresponding Author) soleymanpour.m@ut.ac.ir

[4] Associate Professor of Sociology. Department of Sociology, Faculty of Social Sciences. Tehran University. Tehran. Iran. ghaffary@ut.ac.ir

[5] Professor of Sociology. Department of Sociology, Faculty of Social Sciences. Tehran University. Tehran. Iran. hnayebi@ut.ac.ir

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-13]